

Балканите – липсващата връзка в геоикономическите стратегии на Европа

Мартин Владимиров
Стажант в Институт за пазарна икономика
Студент трета година в Университета „Аделфи“ (САЩ)
Юли 2010 г.

Въведение

Когато през януари миналата година температурите приближаваха в цяла Европа -10°C , от София до Рим хората пуснаха парното. Много от тях бяха неприятно изненадани, защото радиаторите останаха ледено студени. Руският гигант, Газпром, тъкмо бе спрял доставките на газ за Украйна, през която минават газопроводите за по-голямата част от Европа¹. Балканските страни, без големи газови резерви или алтернативни източници на синьо гориво, преживяха през следващите две седмици една от най-тежките си енергийни кризи.

Причините за действията на Руската федерация могат да бъдат открити по-дълбоко и не могат да бъдат сведени само до публично обявените ценови спорове между Украйна и нейната източна съседка. След световната финансова криза от 2008 г. Русия изпадна в тежко икономическо положение. Цените на енергийните ресурси се сринаха до най-ниските си стойности от десетилетие насам, руската стокова борса в Москва бе затворена, а рублата достигна нива, които предричаха нова инфлационна катастрофа. Сред този икономически хаос режимът на Владимир Путин взе сериозни мерки да окаже натиск върху стратегическите си съседи и ясно да покаже на Запада, че Русия ще продължи да бъде енергийният монополист на пазара.

Откакто стъпи в длъжност през 2000 г., Путин прокарва едно ново виждане за икономическото развитие на Русия. Новото управление замени доктрината на Елцин за либерализация на пазара и въвеждане на капиталистическо държавно устройство, следващо препоръките на „вашингтонския консенсус“². Путин пое по курса на много държави от ново-индустриализирания свят, които възприемат икономиката като средство за увеличаване на държавната мощ. В опита си да избягат от либералния „диктат“ на Запада, правителствата от Бразилия до Китай използват нео-меркантилизма като начин да се превърнат в регионални лидери.

Подобна икономическа стратегия има различни измерения в страните. Източните тигри като Южна Корея и Китай развиват икономики с експортна ориентация, при които местната валута изкуствено се поддържа обезценена, за да се подпомага износа, високотехнологични индустрии с голяма добавена стойност се субсидират, местното производство се регулира, а високите мита и тарифни бариери възпират вноса на чужда продукция. Резултатът е константно високи излишъци по текущата сметка и бързи темпове на растеж на БВП.

Други страни, между които и Русия, използват огромните си запаси на енергийни ресурси, за да поддържат щедра фискална политика, която създава неоправдани икономически и социални програми, грандиозни инфраструктурни проекти и развитие на неконкурентноспособни индустрии. С рязкото повишаване на цените на петрола, тези държави акумулираха и солидно количество валутни резерви, които осигуриха частично предпазване от финансови катаклизми. Като за пример може да се даде „Стабилизационния фонд“ на Русия, който послужи за един фискален буфер от 600 млрд. долара през 2008 г.³

Икономическа политика, базирана на една силна държава, предразполага Русия към засилване на влиянието ѝ извън границите на федерацията. Вече изпитаният метод е енергийната дипломатия. Това включва построяването на енергопреносни връзки със Западна Европа, налагането на газови и нефтени компании като лидери на европейския енергийния пазар, както и постоянното поставяне на пречки пред диверсификацията на енергийни източници и пред създаването на свободен енергиен пазар в Европа.

¹ Kramer, Andrew, “Russia cuts off Gas deliveries to Ukraine”, 1st January, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/01/02/world/europe/02gazprom.html?ref=europe>

² Remington, Thomas F., “Between State and Market: Dual Transition” from *Politics in Russia*, 2010, p.198

³ Remington, Thomas F., “Between State and Market: Dual Transition” from *Politics in Russia*, 2010, p.204

Подобна стратегия е особено благоприятствана от добрите търговски отношения на Русия с ЕС. Близко 62% от абсолютния износ на Руската федерация е за Европейския съюз⁴. Търговският поток се дължи в голяма степен на зависимостта на Европа от руски нефт и газ. Именно заради това и ЕС, който принципно проповядва идеите на либералната икономика, при която интересът на бизнеса и на отделните потребители е водещ, е принудена да приема руските цени на горивата. Докато цената на петрола все пак следва пазарните стойности, цената на газа при двустранните отношения с Русия се формира на доста неясен принцип. Именно природният газ е оръжието, до което Русия в лицето на държавния гигант Газпром често прибегва, за да се налага не само на пазара, но и да манипулира вътрешната политика на страните от бившето социалистическо пространство.

Енергийните войни в Европа

Зависимостта на ЕС от руски енергийни източници не е новина. Още в началото на 90-те години на миналия век европейските лидери, подкрепени от САЩ, заработиха активно за диверсифициране. Първият голям проект по пътя на енергийната независимост на ЕС бе осъществен през 2002 г. След десетилетие от преговори петролопроводът Баку-Тбилиси-Джейхан (BTC), който пренася нефт от богатото каспийско находище Азери-Чираг-Гунешли край бреговете на Азербайджан до средиземноморското пристанище Джейхан, се превърна в един от най-важните транспортни коридори на Европа⁵. В него участват западни петролни компании, между които с най-голям дял е „Бритиш Петролиум” с 30%⁶. Въпреки, че BTC задоволява само 1% от световното търсене на петрол, той е доказателство за това, че Европа е в крайна нужда от алтернативни източници на петрол. Освен това, когато има икономическа логика в един проект, частни инвеститори могат да бъдат привлечени. Проектът е и първият пробив в руския монопол на енергийни ресурси от Каспийския басейн и Централна Азия.

Годината на завършване на BTC даде началото на преговорите и по друг транспортен коридор – „Набуко”. Неговата цел е да пренася природен газ от новооткритото находище „Шах Дениз” в каспийския шелф на Азербайджан до газовото хранилище „Баумгартен” в покрайнините на Виена. Общата дължина е 3 300 км. Тръбопроводът ще преминава през Турция, България, Румъния, Унгария и Австрия. Първата част от Баку до Ерзурум (Турция) е вече завършена. Пълният капацитет на „Набуко” ще бъде 31 млрд. куб. м. годишно, като тръбата, подобно на BTC, ще бъде построена от консорциум, в който влизат основни енергийни компании от 5-те страни участнички плюс Германия: БОТАС (Турция), Булгаргаз (България), Трансгаз (Румъния), МОЛ (Унгария), РВЕ (Германия) и ОМВ (Австрия) с по 16,67%-ов дял в проекта⁷.

През 2006 г. „Газпром” предложи конкурентен проект с подобно трасе – „Южен поток”. Тръбопроводът ще бъде изграден от руския енергиен гигант в сътрудничество с италианската компания „ЕНИ” и трябва да транспортира всяка година 63 млрд.м³ газ. Работа по проекта трябва да започне тази година, а завършването му се очаква през 2015 г.⁸. Маршрутът започва от компресната станция „Береговая”, минава по дъното на

SOURCE: Energy Information Administration AP

⁴ CIA World Fact Book

⁵ Мурадян, Игор, „Черноморско-каспийският регион и Южен Кавказ в стратегията на САЩ”, сп. „Геополитика”, бр.4/2009

⁶ Ebel Robert and Menon, Rajan, “Energy and Conflict in Central Asia and the Caucasus”, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2000

⁷ http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/company_main/about_us

Черно море край бреговете на Турция и излиза на повърхността при Варна. От Варна тръбопроводът продължава до разпределителния център в Плевен, където „Южен поток” се разделя на две части: едното разклонение тръгва в посока Гърция и Йонийско море, а другото навлиза в Сърбия и от там през Унгария също завършва в „Баумгартен”. Три допълнителни разклонения ще доставят газ на Хърватска, Словения и Босна и Херцеговина. На 18 януари 2008 г. в Швейцария се основава и акционерно дружество „Южен поток”, в което освен „ЕНИ” и „Газпром” се включиха френската компания „Електрисите де Франс” и австрийската „ОМВ”⁹. През последните месеци започнаха и преговори с „РВЕ” за участие в проекта. Отделните участъци от проекта ще бъдат изградени от съвместни дружества между „Газпром” и местната държавна енергийна компания.

Въпреки че „Южен поток” предлага възможност за пренос на два пъти повече газ от „Набуко”, руският проект се очаква да струва € 25 млрд., което е повече от два пъти повече от прогнозната цена (€12 млрд.) за европейския проект. Проектът е не само икономически неоправдан, но и има съмнения за финансовия ресурс на „Газпром” по изпълнението му. Все пак преориентирането на някои партньори по „Набуко” към „Южен Поток” говори за притеснението на много от страните, че реално няма достатъчно газ за каспийския проект. Находището „Шах Дениз” официално може да осигури 8 млрд. м³ за „Набуко”, а при работа на пълни обороти - до 12 млрд. годишно. Останалите 19 млрд. трябва да дойдат от алтернативни източници, като се спрягат имената на Иран, Ирак, Туркменистан и Египет. Пред подобно решение стоят, обаче, редица политически пречки. Подкрепата на Русия за иранската ядрена програма¹⁰, руският натиск върху туркменската държавна компания да продава газ на Русия, руската подкрепа за арменската кауза в анклава Нагорни Карабах и общата нестабилност в Близкия изток спъват договарянето на допълнителен ресурс за „Набуко”. Русия показва, че е готова дори да предизвика военни конфликти като този в Грузия през 2008 г., за да постави под съмнение сигурността на алтернативните маршрути за пренос на газ.

От тази гледна точка „Южен поток” предлага по-голяма стабилност на доставките. Освен това руският газопровод ще заобикаля Беларус и Украйна, което означава, че бъдещи разногласия по транзита ще бъдат избегнати. За Европа подобен сценарий изглежда особено примамлив като се има предвид, че в последните 4 години доставките на газ за Западна Европа бяха спирани на три пъти заради неуредени сметки със транзитните страни.

Битката за Балканите

Разбира се, това не означава, че не съществуват пречки пред изпълнението на „Южен поток”. През последната година и половина „голямата мечка” бавно си прокарва път през трънливия район на Балканите. Конкурентните интереси на отделните страни застрашават изпълнението на главната цел на Русия да запази монополната си позиция на енергийния пазар. Раздирани от геополитически противоречия, държавите от Югоизточна Европа за пореден път в историята се превръщат в основни играчи на евразийската шахматна дъска. През последните двадесет години повечето от тях обърнаха поглед към НАТО и ЕС в търсене на военна сигурност и икономически просперитет. За страни като България и Румъния това означаваше рязко скъсване на отношенията с Русия и бившия съветски блок. В Турция и Гърция Западът се превърна в стимул за демократизация, пазарна либерализация и прекратяване на огъня. Демократичната вълна заля и

⁸ Lyubov, Pronina and Ali Berat Meric, “Turkey Offers Route for Gazprom’s South Stream Gas Pipeline”, August 6, 2009, Bloomberg

⁹ “И Франция влезе в Южен поток”, 27.04.2010, www.vesti.bg
Burkhardt, Fabian, “Russia’s Putin In Austria To Put Pipeline Plans On Stream”, April 24, 2010, Radio Free Europe, http://www.rferl.org/content/Russias_Putin_In_Austria_To_Put_Pipeline_Plans_On_Stream/2023119.html

¹⁰ Landler, Mark, “Russia resists U.S positions on sanctions for Iran”, The New York Times, October 13, 2009, http://www.nytimes.com/2009/10/14/world/europe/14diplo.html?_r=1&scp=3&sq=Russia%20and%20Iran&st=cse

западните Балкани след десетилетие на кървави войни. Единствено изключение прави Сърбия. Унижението от загубените територии и ултиматумите на западните сили я накараха да погледне на изток. Там я очакваше с отворени обятия братската „православна“ Русия на Владимир Путин.

Именно поради сближаването на повечето балкански страни със Запада, проектът „Набуко“ набра голяма скорост през последните години. Сключеното на 13-ти юли 2009 г. в Анкара междуправителствено споразумение между страните участнички в консорциума даде зелена светлина за построяването на газопровода до 2014 г.¹¹ В последвалите месеци, обаче, ентузиазмът по проекта бе охладен след изчерпване на възможните алтернативни източници на газ за „Набуко“. Отговорът на „Газпром“ не закъсня и до края на април 2010 г. повечето балкански страни, участващи в „Южен поток“, официално подписаха договори за строителството на газопровода. Въпреки продължителното отлагане беше подписано споразумение и с Турция, която се съгласи „Южен поток“ да минава през нейните териториални води. Привличането на южната ни съседка в руския проект беше още един удар за „Набуко“.

Турция – на енергиен кръстопът

В последните години Турция ясно заявява амбицията си да бъде енергиен център не само на Балканите, но и в по-голямото евразийско пространство¹². Мотивацията ѝ е да се превърне от регионален лидер в световен. Износно-ориентираният модел на развитие заедно с рекордно високите чужди инвестиции (\$181,7 млрд. – 2009 г.) спомогнаха за изключително бързото развитие на страната. Въпреки икономическия спад от -5,6% на БВП през 2009 г., турската икономика се нарежда на 18 място в света и участва активно в организацията Г-20¹³. Намесата на Турция в разпределянето на геоикономическите сфери на влияние ѝ дават самочувствието да търси партньори не само в лицето на „мечтания“ ЕС. Това обуславя и преориентирането на страната на изток като търговски партньор на Русия и страните от Близкия изток.

Тази тенденция личи най-ясно в областта на енергетиката. Турция разчита на Русия за 65% от вноса на природен газ и 40% на петрол¹⁴. Количествата газ се очаква дори да се увеличат тази година от 24 млрд. м³ на 30 млрд. За целта още през 2003 г. бе построен газопроводът „Син поток“, който пренася синьо гориво от Русия през Черно море, без да преминава през „несигурни“ транзитни страни. Договорът от 1997 г., планиращ тръбопровода, включва и споразумението за доставки на природен газ от Русия в срок от 25 години при цени по-високи от тези за ЕС. В замяна Турция започна активно сътрудничество с руски инвеститори за доставки на обогатен уран и построяването на няколко АЕЦ, които да задоволят непрекъснато нарастващото потребление на електроенергия. На 12 май 2010 г. бе финализиран и първият договор за построяването на АЕЦ „Мерсин“. Проектът ще включва четири реактора с обща мощност 4 800 мегавата и ще бъде изработен от компанията „Атомстройекспорт“, собственост на руската държава. Финансирането също идва от Русия. Тя не само ще построи централата, но и ще притежава контролния пакет акции в бъдещата компания. Според руската страна строежът трябва да струва около \$ 20 млрд¹⁵.

Преговорите за „Мерсин“ протекоха със светкавична бързина през последната година. Една от причините е споменатото по-горе споразумение за преминаването на „Южен поток“ през турските териториални води, с което Русия уби с един куршум два заека. Първо елиминира нуждата от строеж на проекта „Син Поток 2“, който предвиждаше пренос на допълнително

¹¹ „Europe gas pipeline agreed“, July 13, 2009, BBCnews, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8147053.stm>

¹² Lesser, Ian, Palomaa, Eric and Peterson, Alexandros, „Turkey’s evolving dynamics: strategic choices for U.S.-Turkey relations“, Center for Strategic and International Studies, March, 2009

¹³ CIA World Factbook

¹⁴ Lesser, Ian, Palomaa, Eric and Peterson, Alexandros, „Turkey’s evolving dynamics: strategic choices for U.S.-Turkey relations“, Center for Strategic and International Studies, March, 2009

¹⁵ „Турция ратифицира споразумението с Русия за атомната централа в Мерсин“, 15.07.2010, <http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=3127091>

количество природен газ за Турция, и второ, постави под съмнение икономическата полза от „Набуко“. Допълнителен руски стимул за Турция е построяването на нефтопровода Самсун-Джейхан, който е директната алтернатива на коридора Бургас-Александруполис. Целта и на двата проекта е да се избегне преминаването на танкери през претоварените и изключително опасните проливи Босфора и Дарданелите. През последните месеци, обаче, новото българско правителство на Бойко Борисов изрази съмнения за изпълнението на основния проект, като за официален мотив бе посочен високият екологичен риск. Отговорът от руска страна не закъсна и преговорите по Самсун-Джейхан бяха подновени.

Но ако обобщим, че Турция е избрала Русия за свой основен енергиен партньор, ще подценим потенциала на правителството на Ердоган да провежда мултивекторна геополитика. В борбата да се превърне в енергиен център, Турция работи както с ЕС, така и с държавите от Близкия изток. От 2006 г. насам Баку-Тбилиси-Джейхан и паралелната тръба Баку-Тбилиси-Ерзурум („Южен Кавказ“) пренасят нефт и газ от азербайджанските находища в Каспийско море до Средиземно море и оттам - до Европа. Построени със средства главно от западни инвеститори, между които с най-голям дял е „Бритиш Петролиум“, транспортните коридори осъществяват незаменима връзка между големите енергийни потребители в ЕС и алтернативни източници на нефт и газ в Централна Азия.

Турция се възползва от удобната си географска позиция, за да иницира през територията си построяването на две допълнителни тръби: „Набуко“ и газовия интерконектор Турция-Гърция-Италия (ITGI). И двата проекта са вързани чрез вътрешни тръби с „Южен Кавказ“. ITGI започна преноса на газ през 2007 г., като годишният му капацитет е 7 млрд. м³. Очаква се капацитетът да бъде увеличен на 11 млрд., след като гръцко-италианската част бъде пусната в експлоатация¹⁶.

Третият енергиен партньор на Турция е Близкият изток. Основният източник е Ирак през нефтопровода Киркук-Джейхан. Построен преди 20 години, той има също за цел да свърже европейския енергиен пазар с богатите нефтени кладенци на Ирак. Заради несигурността в региона петролопроводът е постоянен обект на саботажи. От 2002 г. функционира и газопроводът Иран-Турция, който въпреки капацитета си от 10 млрд. м³, пренася само осем милиарда годишно¹⁷.

Разнообразието от енергийни връзки може да означава по-голямо стратегическо влияние на Турция в региона, но не и непременно икономическа рентабилност. Тръбопроводите са много скъпи инфраструктурни проекти, които най-често се осъществяват с директното финансиране от страна на държавата. Дори и при ВТС, който е изграден от консорциум от предимно частни дружества, Азербайджан и Турция използват средства от бюджетите за подкрепата му. Въпреки инвестициите от \$ 400 млн., държавната компания „БОТАШ“ постоянно регистрира загуби. За последните три години загубите са от порядъка на \$ 210 млн.¹⁸. Причините според компанията са неотговарящите на пазарната цена на петрола транзитни такси, които са застопорени на 55 цента за един транспортиран барел, както и неравномерното подаване на нефт по трасето.

Проблемът с икономическата ефективност стои пред всички страни на Балканите. Освен спорът около транзитните такси, отделните държави често сключват неизгодни договори за доставки на енергийни ресурси. Показателен е примерът със „Син поток“, при който цените са значително по-високи от тези на европейските пазари¹⁹. Но докато гигантското енергийно търсене на Турция трябва да бъде задоволено дори на цената на компромисни споразумения, то в

¹⁶ „Турция, Гърция и Италия подписаха меморандум за газопровод“, „Southeastern Times“, 18.06.2010, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/06/18/nb-03>

¹⁷ Lesser, Ian, Palomaa, Eric and Peterson, Alexandros, „Turkey’s evolving dynamics: strategic choices for U.S.-Turkey relations“, Center for Strategic and International Studies, March, 2009

¹⁸ „BOTAS claims losing money from BTC project“, AssA-Irada agency, December 28, 2009

¹⁹ Lesser, Ian, Palomaa, Eric and Peterson, Alexandros, „Turkey’s evolving dynamics: strategic choices for U.S.-Turkey relations“, Center for Strategic and International Studies, March, 2009

останалите балкански държави политическият натиск от страна на заинтересованите страни, а не икономическият интерес, традиционно е водещ.

България и Румъния – играчи или просто пионки?

Често икономистите разглеждат България и Румъния като страни, които се движат в пакет. Двете държави се присъединиха заедно в ЕС на 1 януари 2007 г. Датата беше кулминацията на едно десетилетие на икономически бум и важни реформи в либерализацията на пазара. Подпомогнати от добрите световни финансови условия, балканските държави привлякоха голямо количество чужди инвестиции. Резултатът беше константен ръст на БВП от 6-7% в продължение на 5 години и рязко свиване на безработицата и бедността²⁰.

Въпреки че и двете страни насочиха търговията си в западна посока, Русия остава един от основните им икономически партньори. 14,6% от целия внос на България идва от Руската федерация, като той се състои основно от горива и индустриални продукти. Русия осигурява близо 94% от нуждите на България от природен газ и 100% от тези на петрол²¹. Румъния, въпреки значителните си запаси на горива, задоволява потреблението си с вносен петрол, като може да задоволи над 50% от нуждите си с родно производство. Колкото до газа, румънските газови запаси се оценяват на 305 млрд. м³, от които до 160 млрд. м³. – в черноморския шелф. Така страната осигурява над 70% от консумацията на природен газ от собствени източници²².

Факт е, че Румъния и България се нуждаят от по-голяма енергийна диверсификация. В енергийните стратегии на България и Румъния, обаче, липсват набелязани цели за диверсифициране на доставките на петрол и газ. Въпреки твърдата подкрепа на Румъния за „Набуко“, през юни северната ни съседка побърза да си остави вратичка и към руския конкурентен проект. На Световния икономически форум в Санкт-Петербург през юни 2010 г., румънската делегация се договори за евентуалното преминаване на „Южен поток“ през територията на Румъния, а не през тази на България.

Все пак в енергийния сектор Румъния търси алтернативи. Страната работи по подкрепяните от ЕС и САЩ проекти за пренос на казахстански газ през Черно море до адриатическото пристанище Триест. Освен това през 2007 г. националната петролна компания на Казахстан „КазМунай“ изкупи румънската „Ромпетрол“²³. Апетити към местни рафинерии проявява и азербайджанският гигант „СОКАР“, който е обещал доставки на 7,3 млрд. м³ газ от „Набуко“, ако Румъния избере Европейския проект сред многото конкуренти. Един от тях е газопроводът „Бял поток“, чиято цел е да транспортира газ от находището „Шах Дениз“ през Грузия до пристанището Супса, а от там през Черно море и Румъния към Украйна и Централна Европа. Ако проектът бъде осъществен, първоначално ще бъдат пренасяни 8 млрд. м³, а при евентуална конструкция на транс-каспийския газопровод до Туркменистан, количеството може да нарасне до 32 млрд. годишно²⁴.

За разлика от Румъния, България остава по-малко активна при търсенето на алтернативни енергийните маршрути. Наистина страната показва готовност за участие в „Набуко“, подписвайки междуправителственото споразумение на 13 юли 2009 г. В същото време, обаче, със споразумението, подписано на 18 януари 2008 г. в София, Путин осигури българското участие в газопровода „Южен поток“ на стойност 10 млрд. евро. Пътната карта беше договорена между българският премиер Бойко Борисов и руския заместник Министър-председател Виктор Зубков на

²⁰ CIA World Factbook

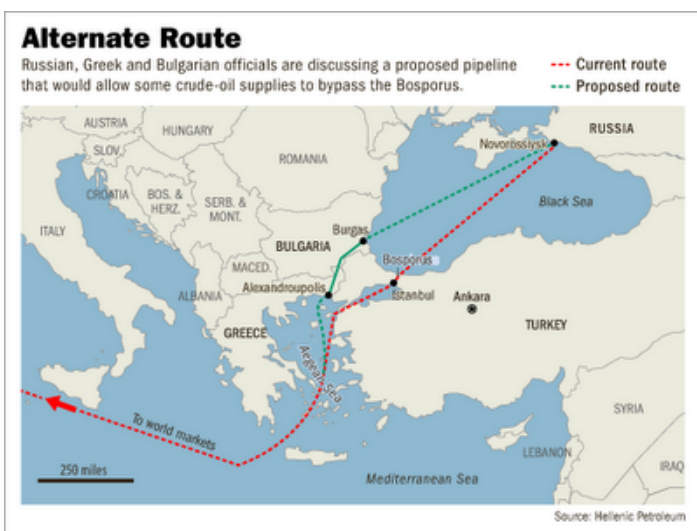
²¹ Изчисленията са на базата на данни за производството, потреблението и вноса на природен газ и петрол.

²² Събев, Григор, „Митът за енергийната зависимост на Източна Европа“, Институт за балкански и европейски изследвания, сп. „Геополитика“, бр.2/2009

²³ Popovic, Vlad, „Black Sea region stands at crossroads“, Oil & Gas Journal, December 7, 2009

²⁴ Socor, Vladimir, „White Stream can De-Monopolize the Turkish Transit of Gas to Europe“, Eurasia Daily Monitor Volume: 6 Issue: 199, October 29, 2009

16 юли тази година. Според споразумението проучванията на трасето, по което ще преминава тръбопровода, ще завърши до пролетта на следващата година. Представителите на двете държави се договориха и за цената на проекта. 900-километровата българска отсечка от „Южен поток“ се очаква да възлезе на \$ 835 млн., като „Газпром“ и „Булгаргаз“ ще си поделят поравно разходите по конструкцията. Двете държавни компании ще създадат и обща компания, която да изпълни проекта. Дяловете на България и Русия ще са равни – 50/50²⁵. По различни оценки, икономическият ефект за страната ни от участието в „Южен поток“ ще варира между 200 и 400 млн. долара годишно.

Александруполис”.

Именно последният от трите даде повод на Борисов да изрази недоверието си към целия пакет. След промяната на курса на новото правителство на Борисов реализацията му изглежда по-малко вероятна. „Бургас-Александруполис“ би играл стратегическа роля при определянето на енергийните трасета не само на Балканите, но и на по-широкото евразийско пространство. Целта на нефтопровода е да пренася руски петрол от пристанището на Новоросийск до Италия, като се избегнат опасните проливи Босфор и Дарданели, през които преминават хиляди танкери всяка година. Идеята за проекта се ражда още през 1993 г., но поради липса на политическа воля и стратегическо договаряне, официално между-правителствено споразумение се сключва чак на 15 март 2007 г. Конструкцията на нефтопровода трябваше да започне през октомври миналата година, като завършването на проекта беше планирано да се случи до 2011 г.

Тръбопроводът трябва да бъде дълъг 279 км., като се очаква при максимален капацитет да пренася до 35 милиона тона нефт годишно. Проектът възлиза на 1 млрд. евро, като в „Транс Болкан Пайплайн“ – компанията, изпълнител на проекта – влизат Българският енергиен холдинг (БЕХ), гръцкият консорциум „ХЕЛПЕ-Траки“ и консорциумът „Бургас-Александруполис“ в лицето на „Роснефт“, „Транснефт“ и „ГазпромНефт“, които притежават контролния пакет акции от 51%. Българската и гръцката страна си поделят участието в компанията с дял от по 24,5%²⁶. Опасенията на правителството на България се състоят в ниската рентабилност на проекта. Приходите от транзитни такси ще варират между 20 и 40 млн. долара годишно, което е десет пъти по-малко от очакваните вложения за 330 милиона. Другият проблем пред осъществяването на проекта, по думите на премиера Борисов, е опасността от екологична катастрофа подобна на тази в

²⁵ „В пътната карта на „Южен Поток“ все още няма точно трасе“, в. „Дневник“, 18.07.2010, в. „Дневник“

²⁶ Шуманова, Деница, "Транс Болкан Пайплайн BV" е името на МПК за Бургас – Александруполис", www.money.bg, 07.02.2008, http://money.ibox.bg/news/id_1814041393

Мексиканския залив. Поради тази причина до изготвянето на независима оценка от международни екологични експерти, работата по тръбопровода ще бъде замразена.

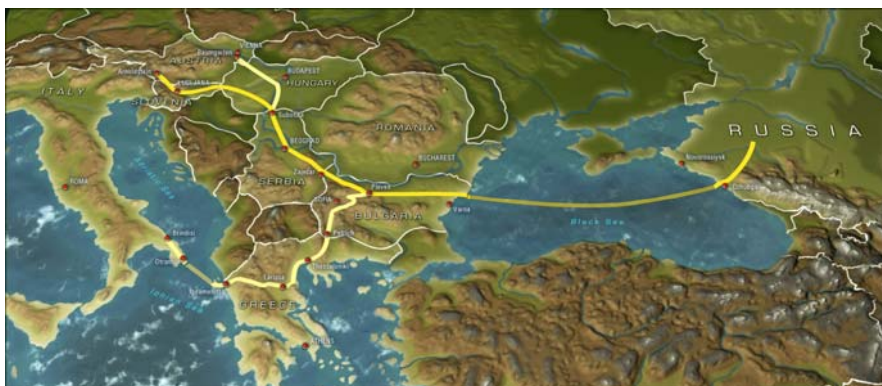
В геополитически план позицията на българското правителство може да има стратегическа цел. Една от алтернативите на „Бургас – Александруполис” е нефтопроводът „АМБО”, който ще пренася каспийски газ от Бургас до албанското пристанище Вльора, откъдето нефтът ще достига Италия²⁷. Българо-македоно-албанското дружество „АМБО” има също за цел да заобиколи турските проливи, но за разлика от „Бургас-Александруполис”, е директно подкрепяно от САЩ и ЕС, които виждат в проекта продължението на ВТС. Цената на проекта, както и пренасяното количество нефт, са приблизително еднакви с тези на българо-гръцкия проект. АМБО вече е достигнал ниво на предпроектно проучване, но сроковете за крайния завършек на нефтопровода са още мъгляви.

Последният проект от руския пакет е АЕЦ „Белене“. През април тази година, българският министър на икономиката и енергетиката Трайчо Трайков обяви, че строителството на атомната електроцентрала може да започне още през 2011 г. След изявленията на премиера Борисов за замразяването на „Белене“ докато не се намери стратегически инвеститор, обаче, проектът изглежда трудно постижим. По договор електроцентралата би трябвало да струва 4 млрд. евро²⁸. Почти сигурно е, обаче, че тази цена ще бъде надхвърлена многократно, но с колко точно надеждни оценки няма. При текущата бюджетна ситуация в България, страната ни не може да си позволи допълнителни инфраструктурни проекти, особено от такъв мащаб. Проблемът е, обаче, че при прекратяване строежа на „Белене“, според руската информационна агенция „Финмаркет“, българската държава може да плати неустойки от близо 1 млрд. долара. Като цяло България е изправена пред избора на единия от два губещи варианта, а бъдещите икономически ползи за страната са крайно неясни.

Събитията от последните месеци показват, че България е поставена на кръстопът в геополитическата си ориентация. Опитът ѝ да се превърне в енергиен център на Балканите и ефективен конкурент на Турция минават през правилното балансиране на политическите влияния в страната. Докато до 2008 г. България твърдо стоеше зад европейската стратегия за диверсифициране на енергийните източници, през последните две години се наблюдава преориентиране отново към Русия. Въпреки че руските проекти може да не са икономически оправдани, натискът на Русия върху цените и доставките на горивата често принуждават българските правителства да се съобразяват с исканията на Москва.

Гърция – в търсене на енергийна стабилност и сътрудничество

След включването на Гърция в „Южен поток“ ролята на страната в енергийната дипломатия на Балканите нарасна чувствително. Руският тръбопровод ще има отклонение от България за Гърция, откъдето той ще стига Йонийско море и Италия.

Гърция стои твърдо и зад Бургас–Александруполис, като въпреки позицията на България заяви, че проектът продължава. Гърция работи усилено и по няколко европейски проекта. Единият, ITGI,

²⁷ Popovic, Vlad, “Black Sea region stands at crossroads”, Oil & Gas Journal, December 7, 2009

²⁸ „Китайци се интересуват от АЕЦ „Белене”, www.vesti.bg, 26.07.2010

има за цел да пренася от 2014 г. от Азербайджан 8 млрд. м³ газ на първи етап и 11,6 млрд. м³ при завършването на отсечката Гърция-Италия^{29,30}. Правителствата на Гърция, България, Румъния и Унгария пък от своя страна се споразумяха за изграждането на двустранни газови интерконектори, които да осигуряват газови доставки от ITGI до останалите страни в региона. Подготвя се и свързването на газопровода с терминала за втечен газ в Северна Гърция.

Планът за конструкция на балкански транспортни връзки вече е налице. Тръбопроводната система от Арад (Румъния) до Сегед (Унгария) е завършена, а тази между Гюргево (Румъния) и Русе (България) се очаква да е готова до края на юни 2011 г. Двата проекта са спонсорирани от Европейската комисия и трябва да донасят между 0,5 и 1,5 млрд. м³ газ за България и от 1,7 до 4,4 млрд. м³ за Унгария. Румънската „Трансгаз“ ще покрие близо 50% от проектите, които възлизат общо на 95,7 млн. евро. Освен това на 14-ти юли 2009 г. беше подписан и меморандум между БЕХ (Български енергиен холдинг), гръцката „ДЕПА“ и италианската компания „Едисон интернешенъл холдинг“ за построяването на газопрееносната връзка Комотини-Стара Загора. Тръбопроводът ще е 50% собственост на БЕХ и 50% - на другите две компании-участнички. България ще получи безвъзмездна помощ от 45 млн. евро от ЕС в рамките на Европейската енергийна програма за възстановяване³¹. Потенциалът на тръбопровода ще е между 3 и 5 млрд. м³ годишно, а експлоатацията му може да започне още през 2012 г.

Трансбалканските транспортни връзки за пренос на природен газ е една нова възможност на балканските страни да диверсифицират доставките си от Русия. ЕС подкрепя подобно сътрудничество в региона, като постига две цели едновременно. На първо място дава директни стимули на държавите да не подкрепят руски енергийни проекти, които задълбочават енергийната зависимост не само на Балканския полуостров, но и на ЕС като цяло. Втората цел е политическа, а именно поддържане на стабилността в региона чрез засилване на търговските взаимоотношения между страните. ЕС се надява също, че добрият пример на страните-съседки ще мотивира държавите от Западните Балкани да преориентират политиката си по-трайно към Европа.

Сърбия – когато политиката стане икономика

От всички балкански страни Сърбия най-ясно демонстрира обвързаността си с Русия. През 2000 г. двете държави сключиха споразумение за свободна търговия, което премахва търговските мита на редица стоки от тежката и лека промишленост³². През последното десетилетие вносът от Русия и от страните от ОНД представлява почти 20% от целия внос на Сърбия. Икономическото сближаване може да се обясни с активната политическа подкрепа на Русия за статута на Косово. Федерацията до ден днешен не е признала независимостта на автономната област. Спирайки процеса на международното утвърждаване, Русия се конфронтира директно със САЩ и ЕС. От друга страна, тя може да използва Косово като оправдание за политическите си маневри в Северен Кавказ, Грузия и Нагорни Карабах.

Най-подчертано е сътрудничеството в енергийния сектор. Споразумението за построяване на 470-километрова отсечка от „Южен поток“ през Сърбия бе подписано още в края на 2006 г. През 2008 г. се сключиха допълнителни договори за създаването на обща компания „Южен поток Сърбия“ между „Сърбиягаз“ и „Газпром“, която да изпълни проекта. „Газпром“ ще притежава 51% от акциите на компанията, като се задължава да изгради и голямо газохранилище край Банатски Двор. Шефът на „Сърбиягаз“ е на мнение, че след подписаните споразумения, Сърбия ще се превърне в газов център на региона, който ще обслужва нуждите на всички страни от Западните

²⁹ Hatzidakis, George, “Greece-Italy pipeline to ease Russia gas reliance”, Reuters, 31.01.2007

³⁰ “Turkey, Greece, Italy sign agreement on natural gas pipeline in Ankara”, Anatolia news agency, June 17, 2010

³¹ “Greece, Bulgaria sign agreements paving way for construction of Natgas pipeline”, Greek news agency ANA-MPA, March 5, 2010

³² CIA World Factbook

Балкани. Той споменава още, че само за първата година приходите на държавата от транзитни такси ще възлязат на \$ 750 млн³³.

Част от споразумението за „Южен поток“ включва и изкупуването на сръбската национална петролна компания (NIS) от петролното крило на „Газпром“, „Газпромнефт“, за 400 млн. евро³⁴. Критици посочват, че тази цена е 4-5 пъти по-ниска от пазарната, а сделката стои като пречка пред либерализацията на енергийния сектор на Сърбия, която и е едно от условията по приемането на страната в ЕС. „Газпром“ има и други интереси в западната ни съседка. „Югоросгаз“, дъщерна компания на руската компания, обслужва газовите нужди на южна Сърбия, като в момента тежат преговори между нея и „Булгартрансгаз“ за построяването на интерконектор Ниш-Дупница, който да бъде захранван от газа, идващ от Турция и Гърция.

Освен това се говори за навлизането на финансовото оръжие на „Газпром“, „Газпромбанк“, на сръбския банков пазар (от няколко години банка „Москва“ оперира на територията на Сърбия). Русия отпусна и заем от € 1 млрд. за справяне с фискалната криза на Сърбия миналата година. Партньорство съществува и по редица големи инфраструктурни проекти като белградското метро, железопътната гара „Прокон“, както и някои дунавски пристанища.

Препоръки

Зависимостта на Балканските държави от доставките на горива от Русия пролича най-ясно по време на газовата криза през януари 2009 г. През следващата година ЕС осъзна, че страните от Югоизточна Европа са особено уязвими на кризите с доставки и създаде специална енергийна програма за спонсориране на газови и петролни интерконектори през Централна Европа и Балканския полуостров. Предложените първоначално € 5 млрд. евро бяха намалени на 3,5 млрд., които по-късно бяха разпределени между страните-членки. Най-големите бенефициенти се оказаха държави като Франция и Испания, които не бяха засегнати от газовата криза. Това за пореден път показва, че общата енергийна политика на Европейския съюз все още остава предимно на думи. Нуждата от такава се усеща особено силно на Балканите, където геоикономическите стратегии на Европа в областта на енергетиката са заложили на карта.

- От първостепенна важност е ЕС да започне да изисква по-голяма прозрачност от новите си страни-членки като България и Румъния. Много често балканските държави сключват двустранни споразумения с Русия, при които от руска страна се оказва силен политически натиск правителствата да вземат икономически неизгодни решения.
- Ако ЕС иска да прокара геоикономическите си интереси на Балканите и спре агресивния подход на „Газпром“ за засилване на енергийния монопол в региона, Съюзът трябва да започне да разпределя средствата за енергийни проекти не на принципа: „който дава повече, той взима повече“, а да гони стратегическите си цели за диверсификация.
- ЕС трябва да тръгне по пътя на обща енергийна политика, която да бъде тясно обвързана с общата външна политика на Съюза за интеграция, базирана на „разширение и задълбочаване“. Това означава по-тясно сътрудничество с Турция и поставянето на ясна времева рамка по присъединяването ѝ към ЕС, както и политически стимули за Азербайджан по наболелия въпрос за статута на анклава Нагорни Карабах.
- Важно е държавите на Балканите да взимат решения по енергийните проекти не на базата на идеалистични амбиции за геополитическо „господство“ в региона, а като трезво се преценяват евентуалните икономически ползи на съответната сделка. Наличието на преки

³³ Stojanovic, Dusan, „Serbia seen as hub for Russian gas in Europe“, Associated Press, October 22, 2009

³⁴ Petrovic, Jasna, „Russian-owned Serbian oil industry wants to extend monopoly for two more years“, Politika website, Belgrade, September 23, 2009

стратегически инвеститори за даден проект е ясен сигнал за неговата очаквана рентабилност.

- България има потенциала да се превърне в енергиен център на Балканите, но това не може да се случи, ако (както Турция) не се възползваме от удобното си географско положение и не се опитваме да преговаряме по всички транзитни маршрути. Да разменяме по-ниска цена на газа за участие в руски проекти без ясни икономически ползи е неразумно. Освен това те задълбочават зависимостта на България от един единствен източник на енергия.
- България, както и останалите страни в региона, трябва да продължат проектите за строеж на газопреносни връзки между отделните страни, които ще осигурят по-голяма сигурност в условия на енергийна криза. Добър пример са интерконекторите от ITGI за България, Румъния и Унгария.
- Следвайки примера на Словакия, България би трябвало да заведе дело срещу „Газпром” заради спирането на доставките през януари миналата година. Централноевропейската държава получи при извънсъдебно споразумение с руската компания компенсации от \$ 180 млн. за нанесени финансови вреди.
- Диверсификацията на енергийните източници не минава само през построяването на гигантски инфраструктурни проекти, каквито са тръбопроводите. Нужно е да се търсят западни инвеститори, които да провеждат проучвания по неразработени находища на петрол (Улцин – Черна Гора, в Шкондренското езеро на границата с Албания, в адриатическия шелф на Хърватска и Словения, край град Мостар – Босна и Херцеговина) и природен газ (160 млрд. куб м – в черноморския шелф на Румъния и 600 млн. куб. м в адриатическия шелф на Хърватска). Американската петролна компания „Шеврон” се интересува и от разработването на шистов газ в България.

Използвана литература

Burkhardt, Fabian, "Russia's Putin In Austria To Put Pipeline Plans On Stream", April 24, 2010, Radio Free Europe,

http://www.rferl.org/content/Russias_Putin_In_Austria_To_Put_Pipeline_Plans_On_Stream/2023119.html

Ebel Robert and Menon, Rajan, "Energy and Conflict in Central Asia and the Caucasus", Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2000

Hatzidakis, George, "Greece-Italy pipeline to ease Russia gas reliance", Reuters, 31.01.2007

Kramer, Andrew, "Russia cuts off Gas deliveries to Ukraine", 1st January, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/01/02/world/europe/02gazprom.html?ref=europe>

Landler, Mark, "Russia resists U.S positions on sanctions for Iran", The New York Times, October 13, 2009, http://www.nytimes.com/2009/10/14/world/europe/14diplo.html?_r=1&scp=3&sq=Russia%20and%20Iran&st=cse

Lesser, Ian, Palomaa, Eric and Peterson, Alexandros, "Turkey's evolving dynamics: strategic choices for U.S.-Turkey relations", Center for Strategic and International Studies, March, 2009

Lyubov, Pronina and Ali Berat Meric, "Turkey Offers Route for Gazprom's South Stream Gas Pipeline", August 6, 2009, Bloomberg

Petrovic, Jasna, "Russian-owned Serbian oil industry wants to extend monopoly for two more years", Politika website, Belgrade, September 23, 2009

Popovic, Vlad, "Black Sea region stands at crossroads", Oil & Gas Journal, December 7, 2009

Remington, Thomas F., "Between State and Market: Dual Transition" from *Politics in Russia*, 2010, p.198

Socor, Vladimir, "White Stream can De-Monopolize the Turkish Transit of Gas to Europe", Eurasia Daily Monitor Volume: 6 Issue: 199, October 29, 2009

Stojanovic, Dusan, "Serbia seen as hub for Russian gas in Europe", Associated Press, October 22, 2009

Мурадян, Игор, „Черноморско-каспийският регион и Южен Кавказ в стратегията на САЩ”, сп. „Геополитика”, бр.4/2009

Събев, Григор, „Митът за енергийната зависимост на Източна Европа”, Институт за балкански и европейски изследвания, сп. „Геополитика”, бр.2/2009

Шуманова, Деница, "Транс Болкан Пайплайн BV" е името на МПК за Бургас – Александруполис”, www.money.bg, 07.02.2008, http://money.ibox.bg/news/id_1814041393

"Greece, Bulgaria sign agreements paving way for construction of Natgas pipeline", Greek news agency ANA-MPA, March 5, 2010

"И Франция влезе в „Южен Поток”, 27.04.2010, www.vesti.bg

"Turkey, Greece, Italy sign agreement on natural gas pipeline in Ankara", Anatolia news agency, June 17, 2010

„Китайци се интересуват от АЕЦ „Белене”, www.vesti.bg, 26.07.2010

“Трайков: Строителството на "Белене" може да започне 2011 г.”, www.vesti.bg, 06.04.2010

„В пътната карта на „Южен Поток“ все още няма точно трасе”, в. „Дневник”, 18.07.2010, в. „Дневник”

„BOTAS claims losing money from BTC project”, AssA-Irada agency, December 28, 2009

“Турция, Гърция и Италия подписаха меморандум за газопровод”, “Southeastern Times”, 18.06.2010,

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/06/18/nb-03>

„Турция ратифицира споразумението с Русия за атомната централа в Мерсин”, 15.07.2010, <http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=3127091>

„Europe gas pipeline agreed”, July 13, 2009, BBCnews, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8147053.stm>

http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/company_main/about_us

CIA World Fact Book